

ABŞ KONQRES KİTABXANASININ TƏSNİFAT CƏDVƏLLƏRİNİN XARAKTERİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Aşur Əliyev

*Kitabxana resursları və informasiya axtarış
sistemləri kafedrasının dosenti*

Особенности характеристики классификационных таблиц Библиотеки Конгресса США

Резюме: В статье представлен одной из самых известных в мире классификационных таблиц Библиотеки Конгресса США, обзор структуры, структуры класса и методика классификации Библиотеки Конгресса США. Также были обобщены научные выводы о Джеймсе Брауне, Чарльзе Маттере, иерархии классификации комплекс предмета Кеттера.

Glossary of Classifier Listings Library of the United States

Summary: The article presents one of the most famous classification tables in the world of the Library of Congress, an overview of the structure, class structure and classification methodology of the Library of Congress. The scientific conclusions about James Brown, Charles Matter, the classification hierarchy of the Ketter complex subject were also summarized.

Açar söz: *Konqres kitabxanası, təsnifat cədvəli, təsnifat cədvəllərinin müqayisəsi*

Ключевое слово: *библиотека Конгресса, таблица классификации, сравнение таблиц классификации*

Keyword: *library of congress, classification table, comparison of classification tables*

Giriş: XIX əsrin I yarısına qədər dünya təcrübəsində tətbiq oluna bilən kitabxana təsnifatı cədvəlləri olmamışdır. İlk dövrlərdə ABŞ Konqres Kitabxanasında elmlər təsnifatının ən böyük nümunəsi hesab edilən Frensis Bekonun təsnifat sistemindən istifadə olunurdur. Həmçinin XIX əsrin 90-cı illərində Ketterin, Braunun, Billisin və digərlərinin təsnifat sistemləri də ABŞ Konqres Kitabxanasında istifadə olunmaqda idi. Xüsusilə Martenin rəhbərliyi ilə yaranan kommissiya ABŞ Konqres Kitabxanasında istifadə olunmaq üçün yeni təsnifat cədvəlini yaratmaq fikrinə düşmüş, nəticədə ABŞ Konqres Kitabxanasının təsnifat cədvəli hazırlanıb başa çatdırılmış və latın hərflərinin baş hərfləri ilə işarə edilməklə 26 şöbədən ibarət olmuşdur.

Məsələnin qoyuluşu: XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində yaranan böyük təsnifat sxemlərindən biri ABŞ-ın Konqres kitabxanasının təsnifatıdır. 1800-ci ildə əsası qoyulan bu kitabxananın fondu qısa müddət ərzində zənginləşir. Buna görə də Konqres kitabxanasında ədəbiyyatın sistemləşdirilməsi ciddi bir məsələ kimi qarşıda durur. Bu məqsədlə təşkil olunur

kitabxana təsnifatı komissiyasına Çarlz Martel rəhbərlik edir.Çarlz Katterin tamamlanmış 7-ci təsnifatı əsasında yaranan ABŞ-ın Konqress kitabxanasının təsnifatı 1901-ci ildən başlayaraq ayrı-ayrı bilik sahələri üzrə nəşr olunurdu.

Məsələnin izahı: Ümumiyyətlə, təsnifat 28 cilddən və 6000 səhifədən ibarət olmuşdur. Konqress kitabxanası sxemində əsas şöbələr latın əlifbasının böyük hərfləri ilə işarə edilmişdir. Bu sxemdə də şöbə indeksinə latın əlifbasının ikinci bölmə hərflərini, habelə müxtəlif rəqəmlər əlavə etməklə şöbələr daxilində bölmə və yarımbölmələr əmələ gətirilmişdir. Məsələn, T – texnika, TE – yol işi, TH.123 – inşaatın bölmə daxilində yer sırası və s. Konqress kitabxanasının təsnifatının əsas şöbələri bunlardır.

- A Ümumi şöbə. Poliqrafiya M Musiqi
- B Fəlsəfə N İncəsənət
- C Tarix. Köməkçi fənnlər P Dilçilik
- D Tarix və ölkəşünaslıq Q Dəqiq elmlər
- E Amerika və ABŞ R Tibb
- F ABŞ (ölkəşünaslıq) S Aqrar mədəniyyət
- G Coğrafiya. Antropologiya T Texnologiya
- H Coğrafi elmlər və iqtisadi U Hərbi iş elmlər Y Dənizçilik işi
- J Siyasi elmlər Z Biblioqrafiya və
- K Hüquq. Xalq maarifi kitabxanaşünaslıq

Gələcəkdə cədvəli genişləndirmək məqsədi ilə beş hərf (İ, O, W, X, Y) rezerv saxlanılmışdır.Burada ümumi şöbə, ictimai elmlər, tətbiqi elmlər (tibb, kənd təsərrüfatı, texnika, hərbi iş və dənizçilik işi) əsas cərgədə verilmişdir. Biblioqrafiya və kitabxanaşünaslıq isə Ketterin cədvəlində olduğu kimi ümumi şöbədən çıxarılaraq cərgənin axırında verilmişdir. Tarix və coğrafiya digər ictimai elmlərlə birləşdirilmiş, dilçilik ədəbiyyatla bir yerdə verilmişdir. Özündən əvvəlki sistemlərdən fərqli olaraq psixologiya fəlsəfədə deyil, təbii elmlərə daxil edilmişdir. Bu təsnifatda şöbələr arasında bərabərliyə daha çox yer verilmişdir. Kitabxananın ədəbiyyat fonduna uyğun olaraq ictimai elmlərə daha çox yer verilmişdir, təbii elmlər isə 1-ci şöbədə öz əksini tapmışdır.Cədvəlin üstün cəhətlərindən biri odur ki, burada coğrafi və forma təyinediciləri cədvəldə ayrıca deyil, məhz bu bölmələr daxilində verilmişdir.Burada əsas şöbələr latın, yarımsöbələr isə qarışıq latın əlifbası ilə işarələnirdi. Məsələn, Q – elm, QA – riyaziyyat, QB – astronomiya, QC – fizika və s. Sonrakı rubrikalar üçün isə rəqəm işarələrindən istifadə olunurdu (0001-9999 qədər).Şöbələr daxilində ədəbiyyat xronoloji prinsipə əsasən əlifba sırası ilə düzülürdü.Cədvəlin xarakterik xüsusiyyətlərindən biri də odur ki, kitablar bir çox hallarda bilik sahələri üzrə deyil ölkəşünaslıq əlamətlərinə görə qruplaşdırılırdı. Məsələn: Yapon dili haqqında və ya onun tarixi haqqında ədəbiyyat dilçilik və yaxud tarix şöbəsində əks etdirilməyərək ümumiyyətlə bu ölkə haqqında olan ədəbiyyat kompleksində əks etdirilir.Qeyd etmək lazımdır

ki, Konqress kitabxanasının təsnifatı Martenin dövründə və sonra da həmin kitabxanada müvəffəqiyyətlə tətbiq olunsa da universal onluq təsnifat yarandıqdan sonra o yavaş-yavaş aradan çıxarılır. Bu dövrdə yaranan təsnifatlardan biri də ingilis kitabxanaşünası Ceyms Braunun (1862-1914) təsnifatıdır. Onun “Predmet” təsnifatı 1906-cı ildə nəşr edilmişdir. Bu təsnifat Braunun əvvəlki (Düi, Ketter) və ondan sonrakı (Bliss, Ranqanatan) təsnifat sxemləri arasında özünə layiqli bir yer tuta bilmişdir. Onun sxemində elmi öyrənmə obyektini 4 böyük şöbədə qruplaşdırılır.

1. Materiya və qüvvə
2. Həyat
3. İdrak
4. Yaddaş

Burada qeyri-üzvi təbiətdən insana və cəmiyyətə doğru təkamül nəzərdə tutulur. O qeyri-üzvi təbiət haqqında elmlərə “materiya” haqqında elmlər kimi baxır, insan və cəmiyyət haqqında elmləri isə insan idrakı ilə əlaqələndirirdi. Bu təsnifatın əsas xüsusiyyətlərindən biri odur ki, burada nəzəri elmlərlə tətbiqi elmlər arasında boşluq aradan götürülmüşdü. Braun bir predmet haqqında bütün məlumatı bir kompleks altında cəmləşdirməyə çalışırdı. Məsələn, işıq fizikası şöbəsindən sonra işıqlandırma texnikası gəlir və beləliklə bu iş davam etdirilir. Bunun nəticəsində “predmet kompleksi” yaradılmışdır. Heç təsadüfi deyildir ki, onun təsnifatı da “predmet” təsnifatı adlandırılmışdır. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, elmlərin belə qruplaşdırılması bəzən mexaniki birləşmələr nəticəsində bir sıra elmlər ayrı-ayrı şöbələrdə yerləşdirilirdi. Məsələn, texnika şöbəsini müstəqillikdən çıxarıb təbiəşünaslığın ayrı-ayrı bölmələrinə aid edərək Braun texniki fənnlərin eyni zamanda nəzəri elmlərdən asılılığını unudurdu.

Braunun təsnifatında bəzi şöbələrin daha uğurlu olduğunu qeyd etmək olar. Məsələn: onun təsnifatında dilçiliklə ədəbiyyatşünaslıq birləşdirilmişdir, bədən tərbiyəsi və idman əvvəllər incəsənətə aid olduğu halda Braunun təsnifatında tibbə yaxınlaşdırılmışdır, kitabxanaşünaslıq və bibliografiya ümumi şöbədən çıxarılmışdır. Braunun təsnifatının əsas şöbələri latın hərfləri ilə işarələnirdi, daxilə 3 rəqəmli işarələrdən istifadə edilirdi. Onun təsnifatının əsas şöbələri aşağıdakılardır:

- A Ümumi
- B-D Fizika elmləri
- E-F Biologiya elmləri
- G-H Etnologiya və tibb
- İ - İqtisadi biologiya
- J-K Fəlsəfə və din
- L- İctimai və siyasi elmlər
- M - Dilçilik
- N - Bədii ədəbiyyat
- O - W Tarix, coğrafiya

X Tərcümeyi-hal

Şöbə daxilində isə ədəbiyyat belə qruplaşdırılırdı. Məsələn, -A 100 Tərtib, -A 300 Məntiq, -A 400 Riyaziyyat və s. Hər şöbənin daxilində onluq prinsipi deyil, müstəqil nömrələnmə prinsipi irəli sürülürdü. Əlifbaya uyğun olaraq 24 hərf işarəsindən istifadə olunurdu ki, bunlara əsasən lazım gəldikdə 24 min indeksdən istifadə etmək olardı. Braun öz təsnifatına köməkçi cədvəllər (müəllif, əlifba) tərtib etmişdir. O öz cədvəlində həmçinin əlifba-predmet göstəricisi də tərtib etmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, bu təsnifat kitabların rəfdə bir yerdə düzülüşündə böyük əhəmiyyətə malik olmuş və İngiltərənin kitabxanasında uzun müddət tətbiq edilmişdir. XIX əsrdə kitabların sistemləşdirilməsinə Nyu-York şəhər kollecinin kitabxanaçısı, ilk elmşünaslardan biri Q. Blissin (1870-1955) yeni çoxaspektli təsnifatının böyük əhəmiyyəti olmuşdur. Onun trelogiyası Ketter təsnifatının davamı kimi fundamental tədqiqat əsəri hesab olunur. Blissin təsnifatı elmi, tarixi və tətbiqi xarakter daşıyır. Onun təsnifatının əsasını alternativ prinsip təşkil edir. Belə ki, Bliss müəyyən kitabxana şəraitində nəzərdən keçirilmiş bir neçə sxemdən ən əlverişlilərindən birini şöbə üçün seçməyə tövsiyə edirdi. Məsələn, psixologiya şöbəsi ya fəlsəfə, ya da antropologiya ilə ictimai elmlər arasından müstəqil şöbə kimi verilə bilər, yaxud texnika şöbəsi fizika bölgüləri sırasında, habelə tətbiqi elmlər şöbəsində yerləşdirilə bilər.

Blissin təsnifatının ümumi quruluşu belədir:

A Fəlsəfə və ümumi elmlər. Məntiq və riyaziyyat. Statistika

B Fizika

C Kimya

D Astronomiya

E Biologiya

F Botanika

G Zoologiya

H Ümumi və fiziki antropologiya (tibb və idman daxil olmaqla)

İ Psixologiya

J Pedaqogika

K Sosiologiya. Etnologiya və antropo-coğrafiya.

L Ümumi tarix

M Avropa, amerikanın tarixi, coğrafiyası, etnoqrafiyası

N Amerika

O Avstraliya, Asiya, Afrika

P Din. İlahiyyat. Etika

Q Tətbiqi sosial elmlər

R Siyasi elmlər (beynəlxalq əlaqələr, siyasi partiyalar da daxil olmaqla)

S Hüquq və qanunçuluq

T İqtisadiyyat (maliyyə, ticarət, nəqliyyat da daxil olmaqla)

Ü Tətbiqi elmlər. Sənaye. Kənd təsərrüfatı. Nəqliyyat. İnşaat

V İncəsənət. Musiqi. Balet. Oyunlar

- W Ümumi filologiya
- X Hind-Avropa filologiyası. Dil və ədəbiyyat (ingilis dili istisna olmaqla)
- Y İngilis dili və ədəbiyyat
- Z Kitabxanaşünaslıq

Göründüyü kimi Blissin təsnifatı 26 şöbədən ibarətdir. Bu təsnifat öz elastikliyi ilə fərqlənir. Burada hər şöbənin əvvəlində ədəbiyyatın formasına görə rəqəm işarələri verilmişdir. Məsələn:

1. Oxu zalının əsərləri
2. Kitabşünaslıq və bibliografiya
3. Xüsusi kolleksiyalar
4. Şöbə və filialların fondu
5. İdarə sənədləri və arxivlər
6. Dövrü nəşrlər
7. Qarışıq materiallar
8. Yerli əhəmiyyətli fond
9. Köhnəlmiş kitablar

Məsələn: əgər fizika B, dövrü nəşrlər 6 indeksi ilə işarələnirdisə, onda fizikaya dair dövrü nəşrlər B 6 indeksini alırdı.

Bliss öz təsnifatı üçün bir sıra köməkçi cədvəllər tərtib etmişdir: ümumi bölgülər (hər şöbə üçün), coğrafi və analitik bölgülər müəyyən şöbələr nəzərdə tutulmuşdur.

Cədvəlin indeksləşməsi diqqəti xüsusilə cəlb edir. Burada 25 hərf və 9 rəqəmdən istifadə edilirdi.

Kongres kitabxanasının müasir vəziyyəti. Hal-hazırda Konqres Kitabxanasının fondu 100milyon vahid nüsxədən çoxdur (470) dildə. Onun 20 milyondan çoxu kitab və kitabçadır. Kitabxananın fondunda 1milyondan çox ispan, portuqal, və rus ədəbiyyatı haqqında ədəbiyyat; 30 min musiqi notları; 22600 disklər, plastikkalar; 3.840.454 katoqrafiyaya aid materiallar(xəritə, atlas, qlobus); 30 mindən çox lent yazıları; 300.000 seçilmiş xalq mahnıları, xalq musiqisi, xalq nağılları; 125.000 əlyazma nəşrlər; 1.9 milyondan çox ABŞ, Böyük Britaniya, İspaniya, Avropa, Uzaq Şərq, Yaxın Şərq və Afrika hüququ haqqında materiallar; 40 milyon əlyazmalar (buraya C. Vaşinqtondan – Kalvun Kulçin dövrünə qədər bütün şəxsi arxivlər, həmçinin başqa dövlət xadimlərinin və görkəmli şəxslərin materialları, 1.2 milyon səsyazmalar; 8.7 milyon mikrosənədlər; 341651 kinolentləri; 6 milyon musiqi və musiqi ədəbiyyatı; 1.5 milyon Çin, Koreya, Yaponiya və Cənubi Asiya dillərində, 123 min qədim yəhudi dilində, 125 min Yaxın Şərq ölkələrinin dilində ədəbiyyat; 11 milyondan çox şəkillər, fotosurətlər; 575 min nadir kitablar (1500-ci ildə nəşr olunmuş inkulabulalar da daxil olmaqla) saxlanılmaqdadır.

Onun fondundan hər il orta hesabla 2-2.8 milyon oxucu istifadə edir. Kitabxanaya ildə 365 milyon dollar vəsait xərclənir. Kitabxanada 5.200 nəfərə

yaxın işçi çalışır ki, onun da 3.000-i avtomatlaşdırılmış kitabxana informasiya sistemi kompleksində xidmət edir. Kitabxana həftədə hər gün 8saat olmaqla 5 gün işləyir. Burada xidmət pulsuzdur. Ancaq, kitabxanalararası abonoment (KAA) zamanı kitabların göndərilməsinə və sığortasına pul ödənilir. Ayrı-ayrı şəxslərə abonomentdə kitab verilmir.

ABŞ prezidentlərinin hamısının şəxsi arxivləri burada saxlanılır. Konqres kitabxanası öz profilinə görə universaldır, ancaq tibb və kənd təsərrüfatı ədəbiyyatının komplektləşdirilməsindən başqa. Çünki bu ədəbiyyatların komplektləşdirilməsi ilə ABŞ-ın 2 kitabxanası – Milli Tibb Kitabxanası və Milli Kənd Təsərrüfatı Kitabxanası məşğul olur.

Nəticə: Bu gün Konqres kitabxanasının tərkibinə aşağıdakılar daxildir:

1) ABŞ Konqres Baş Tədqiqat Mərkəzi və Qanunvericilik Kitabxanası.

2) Bütün əhali kütləsi (məktəblər də daxil olmaqla) üçün açıq olan kütləvi kitabxana.

3) Məhkəmə və icraiyyə orqanlarına xidmət edən hökumət kitabxanası.

4) ABŞ Müəlliflik hüququ Agentliyi (burada ildə yarım milyon tələbnamə qeydə alınır)

5) Milli Biblioqrafiya Mərkəzi (bu mərkəz dünyanın ən böyük biblioqrafiya müəssisəsi hesab olunur).

6) Beynəlxalq institut (burada dünyanın 400 dili üzrə tədqiqat materialları toplanaraq geniş şəbəkəli xarici agentlik yaradılır)

7) Əlillər və korlara kitabxana xidməti göstərən Milli Mərkəz Konqres Kitabxanası operativ və aktiv olunmaq üçün 8 şöbəyə ayrılmışdır:

1.Kitabxanaçılar idarəsi; **2.** İdarəetmə; **3.** Milli proqramlar; **4.** Tədqiqat proqramları; **5.** Konqresin tədqiqat işi; **6.** Xidmət prosesi; **7.** Hüquq kitabxanası; **8.** Müəlliflik ofisi.

Konqres kitabxanasının əsas funksiyalarından biri də ABŞ-ın qanunvericilik sturukturunu məlumatla təmin etməkdir. Bu aşağıdakı səbəblərdən irəli gəlir:

1) Kitabxana milli hakimiyyət yaradır və bu hakimiyyətə xidməti davam etdirir.

2) Kitabxana həmişə ABŞ hökumətinin birinci kitabxanası rolunu yerinə yetirir.

3) Daima öz kolleksiyasını artırır(indiki dövrdə praktiki olaraq dünyada çıxan çap məhsullarını alaraq fonduna daxil edir) .

4) Kitabxana Milli Biblioqrafiya Mərkəzi rolunu oynayır.

Ədəbiyyat

- 1.Əliyev A.UOT üzrə ədəbiyyatın təsnifləşdiriləsi qaydaları //Mədəni-maarif , 1999 .№4 .- s.37-39
- 2.Kitabxana kataloqları ;Dərslik .-B.-Maarif, 1974.-339 s.
3. Kitabxanaşünaslıq (Kitabxana kataloqları) Dərs vəsaiti –BDU, 1996.-211 s.
- 4.Quliyev T. F. və başq Təbiətşünaslığa dair ədəbiyyatın təsviri, təsnifləşdirilməsi metodikası /T.F.Quliyev , M.M.Həsənov, A.M.Əliyev .-B.: BDU NƏŞR-TI , 1997 82 s.
- 5.Mehdiyev J.M. , Rüstəmov Ə.M. Elmi texniki məlumatın təşkili və axtarış sistemləri .-B.-Maarif , 1976-176 s.

Məqalə “Kitabxana resursları və informasiya axtarış sistemləri kafedrası”nın 07 dekabr2018-ci il tarixli 04 sayılı iclasında çapa məsləhət bilinmişdir.